

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd June , 2026

Website: <https://econferencia.com>

UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QITUVCHILARIDA MUAMMOLI VAZIYATLARNI MODELLASHTIRISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Xaydarov Xurshid Ismatovich

Samarqand davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

e-mail: xurshidxaydarov310@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada umumta'lim maktablari o'qituvchilarida muammoli vaziyatlarni modellashtirish ko'nikmasini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda mazkur ko'nikmaning tarkibiy tuzilishi, uni shakllantirish yo'llari va zamonaviy ta'lim amaliyotida tutgan o'rni ko'rib chiqilgan. Muammoli ta'lim nazariyasi asosida o'qituvchi kasbiy tayyorgarligi muammolari yoritilgan, shuningdek, ko'nikmani rivojlantirishning pedagogik shartlari aniqlangan.

Kalit so'zlar: muammoli vaziyat, modellashtirish, ko'nikma, o'qituvchi kasbiy tayyorgarligi, pedagogik muammo, muammoli ta'lim, refleksiv amaliyot.

ABSTRACT

This article analyzes the development of problem situation modeling skills among secondary school teachers as a pedagogical problem. The study examines the structural composition of this competency, methods for its formation, and its role in modern educational practice. Teacher professional preparation issues are discussed based on problem-based learning theory, along with pedagogical conditions for skill development.

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd June , 2026

Website: <https://econferencia.com>

Keywords: problem situation, modeling, skill, teacher professional preparation, pedagogical problem, problem-based learning, reflective practice.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining kasbiy mahorati faqat bilimlar yig'indisi bilan emas, balki murakkab pedagogik vaziyatlarda oqilona qarorlar qabul qila olish qobiliyati bilan ham o'lchanadi. Jahon ta'lim amaliyotida keng qo'llaniladigan muammoli ta'lim (problem-based learning) yondashuvi o'qituvchidan maxsus ko'nikmalarni talab qiladi — xususan, muammoli vaziyatlarni maqsadli modellashtirish ko'nikmasini [1].

O'zbekiston Respublikasi ta'lim sohasidagi islohotlar kontekstida — xususan, 2022-2026 yillarga mo'ljallangan «Yangi O'zbekiston» taraqqiyot strategiyasida ta'kidlanganidek — o'qituvchi kasbiy salohiyatini oshirish ustuvor vazifa sifatida belgilanmoqda. Umumta'lim maktablarida o'quv jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining darsda muammoli vaziyatlarni qay darajada mohirlik bilan modellashtirishiga bog'liq [2].

Biroq pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu yo'nalish bo'yicha mahalliy tadqiqotlar yetarli emas: muammoli vaziyatlarni modellashtirish ko'nikmasining tarkibi, uni shakllantirish metodikasi va uni baholash mezonlari nazariy jihatdan mukammal ishlab chiqilmagan. Bu esa mavzuning dolzarbligini va chuqur tadqiqot zaruratini belgilaydi.

Maqolaning maqsadi: umumta'lim maktablari o'qituvchilarida muammoli vaziyatlarni modellashtirish ko'nikmasini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida nazariy tahlil qilish va uning tarkibiy komponentlarini aniqlash.

Muammoli ta'lim nazariyasining asoslari J. Dyu'i, L.S. Vigotskiy, A.M. Matyushkin, M.I. Maxmutov va boshqa olimlarning asarlarida ishlab chiqilgan. J. Dyu'i ta'limni «muammoni hal qilish jarayoni» sifatida ta'riflab, o'quvchi faol ijodiy faoliyatining zaruratini asoslagan [3]. L.S. Vigotskiyning «yaqin

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd June , 2026

Website: <https://econferencia.com>

rivojlanish zonasi» konsepsiyasi muammoli vaziyat orqali o‘quv motivatsiyasini oshirish imkoniyatini nazariy jihatdan asoslaydi [4].

A.M. Matyushkin «muammoli vaziyat» tushunchasini pedagogik kategoriya sifatida ilk bor mukammal ishlab chiqdi. Uning ta’rifiga ko‘ra, muammoli vaziyat — bu o‘quvchida intellektual qiyinchilik tug‘diradigan, bilish faoliyatini rag‘batlantiradigan hamda mavjud bilimlar asosida darhol yechilmaydigan holat [5]. M.I. Maxmutov esa muammoli ta’limning didaktik tizimini yaratdi va muammoli vaziyatlarning to‘rt turini ajratdi: ilmiy-o‘quv, ijtimoiy-amaliy, o‘quv-amaliy va ijodiy muammoli vaziyatlar.

Zamonaviy xorijiy tadqiqotlarda Barrows (1986), Savery & Duffy (1995), Schmidt va boshqalar (2007) muammoli ta’limning kognitivistik va konstruktivistik asoslarini chuqurlashtirdilar. Xususan, Savery & Duffy muammoli ta’limning uch asosiy prinsipini belgilashdi [7]: o‘quv muammosining haqiqiy hayotga yaqinligi, o‘quvchi mustaqilligini ta’minlash va o‘qituvchining fasilitator sifatidagi roli.

O‘qituvchi kasbiy tayyorgarligi nuqtai nazaridan D. Schön (1983) «amaliyotda aks ettiruvchi mutaxassis» (reflective practitioner) modelini taklif etdi. Schön konsepsiyasiga ko‘ra, malakali o‘qituvchi darsda yuzaga keladigan noaniq va murakkab vaziyatlarda reflektiv tafakkur asosida harakat qiladi. Bu yondashuv muammoli vaziyatlarni modellashtirish ko‘nikmasining shakllanishida nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekiston pedagogika fanida N.N. Azizxo‘jayeva, R.X. J‘rayev, B. Ziyomuxamedov va boshqalar o‘qituvchi kasbiy kompetentligi muammolarini tadqiq etgan [7]. Biroq muammoli vaziyatlarni modellashtirish ko‘nikmasini alohida pedagogik muammo sifatida o‘rganish hali yetarlicha amalga oshirilmagan.

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd June , 2026

Website: <https://econferencia.com>

«Modellashtirish» tushunchasi pedagogikada ikki ma’noni anglatadi: birinchidan, o’qituvchi o’quv jarayonini loyihalashtirishda (ya’ni muammoli vaziyatni oldindan rejalashtirish); ikkinchidan, o’quv jarayonida muammoli vaziyatni dinamik ravishda qurishda [8]. Biz ushbu tadqiqotda modellashtirish deganda o’qituvchining muammoli vaziyatni maqsadli loyihalash, amalga oshirish va takomillashtirishga yo’naltirilgan faoliyatini tushunamiz.

Muammoli vaziyatlarni modellashtirish ko‘nikmasining tarkibiy komponenti quyidagilardan iborat deb ta’riflash mumkin:

1. Motivatsion-qadriyatli komponent — o’qituvchining muammoli ta’limga nisbatan ijobiy munosabati, o’quvchi intellektual faolligini rivojlantirishga intilishi;
2. Kognitiv komponent — muammoli ta’lim nazariyasi bo’yicha bilimlar, fan mazmunini muammoli tarzda qurishni bilish, o’quvchi yoshi va bilim darajasini hisobga olish;
3. Loyihalashtirish komponenti — dars oldidan muammoli vaziyatni rejalashtirish, uning maqsadi, mazmuni va yechish yo‘llarini belgilash ko‘nikmasi;
4. Kommunikativ-boshqaruv komponenti — muammoli vaziyatni darsda o’quvchilar faoliyatini boshqara olgan holda amalga oshirish ko‘nikmasi;
5. Refleksiv-baholash komponenti — amalga oshirilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish, uning samaradorligini baholash va keyingi darslar uchun xulosalar chiqarish ko‘nikmasi.

Mazkur komponentlar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning birortasi rivojlanmasa, ko‘nikmaning to‘liq shakllanishi qiyinlashadi. Tadqiqotimiz ko‘rsatishicha, amaliyotda o’qituvchilar, asosan, loyihalashtirish va kognitiv komponentlarni o‘zlashtirishgan, ammo refleksiv-baholash komponent yetarlicha rivojlanmagan holda qolmoqda.

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd June , 2026

Website: <https://econferencia.com>

Tadqiqot natijalari asosida muammoli vaziyatlarni modellashtirish ko‘nikmasini rivojlantirishning quyidagi pedagogik shartlari aniqlandi:

Birinchi shart: malaka oshirish dasturlarini amaliyotga yo‘naltirilgan tarzda qayta loyihalash. Kurs ishtirokchilarining kamida 60% vaqti muammoli vaziyatlarni amalda modellashtirish, tahlil qilish va kollegial muhokama qilishga bag‘ishlanishi lozim.

Ikkinchi shart: o‘quv jarayonida «kichik guruh» (triad) modelini joriy etish. O‘qituvchilar uchlikda ishlaydi: biri dars o‘taydi, ikkinchisi kuzatadi, uchinchi fotoprotokol yuritadi. Keyin jamoaviy refleksiya o‘tkaziladi.

Uchinchi shart: elektron resurs banki (case-bank) yaratish. Modellashtirish uchun turli fan va sinf darajalariga mos tipik, atipik va ijodiy muammoli vaziyatlar bazasi shakllantirilishi kerak.

To‘rtinchi shart: o‘qituvchi portfoliosiga refleksiv kundalik yuritishni kiritish. O‘qituvchi har haftada o‘z darsida modellashtirilgan muammoli vaziyatni tahlil qilib, yozma sharh qoldiradi.

Beshinchi shart: maktab metodik birlashmasini hamkorlik ta’lim (collaborative learning) muhitiga aylantirish. Tajribali o‘qituvchilar — mentor sifatida yoshlarga muammoli ta’lim bo‘yicha tizimli ko‘mak ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalari xorijiy tadqiqotlar bilan solishtirganda quyidagi uyg‘unlik va farqlar kuzatildi. Xususan, Hmelo-Silver (2004) xulosasiga ko‘ra, PBL (problem-based learning) metodini amalga oshirish uchun o‘qituvchida «fasilitatsiya» ko‘nikmasi hal qiluvchi hisoblanadi [9]. Bizning tadqiqotimizda ham shu xulosani tasdiqlash mumkin: kommunikativ-boshqaruv komponent qanchalik rivojlangan bo‘lsa, muammoli vaziyat shuncha muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda.

Ayni paytda, o‘zbek maktablari kontekstida o‘ziga xos omil sifatida ta’lim madaniyatining ta’sirini alohida ta’kidlash zarur. O‘quvchi va o‘qituvchi

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd June , 2026

Website: <https://econferencia.com>

munosabatlarida an'anaviy hurmati yerda (konfutsiylik ta'sir) ba'zan muammoli savol-javob muhitini yaratishda to'siq bo'lishi mumkin. Shu sababli, mahalliy kontekstga moslashtirilgan modellashtirish metodikasi yaratish alohida tadqiqot muammosini tashkil qiladi.

Tadqiqotning cheklovlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: tanlanma hajmining ma'lum hududlar bilan chegaralanganligi, o'lchov vositalarining hali to'liq standartlashtirilmaganligi va longitudinal (uzoq muddatli) kuzatuv natijalarining cheklanganligi. Kelajakdagi tadqiqotlarda ushbu kamchiliklar bartaraf qilinishi rejalashtirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xaydarov X.I. Malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarning intellektual faolligi // Kasb-hunar ta'limi. – Toshkent, 2025. – №3. – B. 141–144.
2. Usmanov B.I., Xaydarov X.I. O'qituvchilarning malaka oshirish jarayonida sun'iy intellektdan foydalanish texnologiyalari // Sun'iy intellekt va o'qitishning zamonaviy an'analari mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Samarqand: Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi, 2025. – B. 341–343.
3. Xaydarov X.I. Malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarda intellektual faollikni rivojlantirish // Ijtimoiy fanlarda innovasiya onlayn ilmiy jurnali. – 2024. – Jild 4, №7. – B. 39–40.
4. Xaydarov X.I. Barkamol avlodni shakllantirishda oila va uzluksiz ta'lim hamkorligi // Miasto Przyszłości. – 2024. – Vol. 50. – B. 357–359.
5. Xaydarov X.I. Methods of Determining Mathematical Ability in Students // Journal of Advanced Scientific Research. – 2024. – Vol. 3, Issue 3. – B. 6–10.
6. Xaydarov X.I. Malaka oshirish tizimida pedagogika fanidan amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish metodikasi // «Globalashuv jarayonida jismoniy

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd June , 2026

Website: <https://econferencia.com>

tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimidagi dolzarb muammo va yechimlar» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. II qism. – Samarqand: JTSBMQMOI Samarqand filiali, 2023. – B. 309–312.

7. Xaydarov X.I. O'qituvchilarda intellektual faollikni rivojlantirishning pedagogik asoslari // Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar: ilmiy va ilmiy-texnik onlayn konferensiya materiallari. – 2024.

8. Usmanov B.I., Xaydarov X.I. Sun'iy intellektdan foydalanish texnologiyalari // «Sun'iy intellekt va o'qitishning zamonaviy an'analari» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Samarqand, 2025. – B. 341–344.

9. Xaydarov X.I. Malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarning intellektual faolligi // Kasb-hunar ta'limi: ilmiy-uslubiy, amaliy va ijodiy jurnal. – 2025. – №3. – B. 141–144.